

Liberul arbitru, cheia evoluției noastre

Motto:

*Nathaniel Messinger: Ascultă, puștiule: El le-a dat fraierilor ăstora cel mai mare
dar din lume - crezi că nu ni l-a dăruit și nouă?*

Seth: Ce dar?

Nathaniel Messinger: Liberul arbitru, prietene. Liberul arbitru.

replci din filmul artistic Îngerul păzitor

*Julie 2023
Mircea Sârbu*

Cuprins

Liberul arbitru "dar" biblic.....	3
"Evoluția" liberului nostru arbitru	4
Liberul arbitru "mistrie" a evoluției noastre	9
Predestinare sau Liber arbitru?	10
Legea Liberului arbitru	11
Post-scriptum	12

Liberul arbitru ”dar” biblic

Dumnezeu l-a făcut pe Adam, apoi pe Eva. Geneza ne spune că atunci când Creatorul și-a desăvârșit opera, a dorit ca aceasta să fie o creație desăvârșită.

”Dumnezeu a creat trei ceruri. Cerul întâi este văzduhul, al doilea este eterul – un fel de foc deasupra văzduhului, iar al treilea cer este cerul îngerilor. Aici a fost răpit Sfântul Apostol Pavel și a auzit cuvinte de nespus, pe care nu se cuvine omului a le grăi (II Cor. 12, 2-4). Aici este raiul. Omul a fost creat de Dumnezeu după chipul și asemănarea Sa. El este singura făptură pe care a zidit-o Dumnezeu cu mâinile Sale, iar nu numai prin cuvânt, ca pe celelalte. L-a creat apoi cu sfatul celor trei persoane ale Preasfintei Treimi, că zice la Facere: *Să facem om după chipul și asemănarea Noastră* (Fac. 1, 26)”. (<https://doxologia.ro/cuvinte-duhovnicesti/crearea-omului>)

Deci Dumnezeu, prin voința și alegerea sa l-a creat pe omul care inițial locuia în Rai, în Edenul plin de iubire și armonie. Dar să vedem ce a fost Grădina Edenului?

”Grădina Edenului (în ebraică Hebrew גֶּן־עֵדֶן, Gan Eden; arabicul: جنة عدن, Jannat ‘Adn) este o așezare descrisă în Cartea Genezei ca fiind locul unde primul om, Adam, și nevasta lui, Eva, au trăit după ce au fost creați de Dumnezeu. Literal, Biblia vorbește despre o grădină în Eden (Geneza 2:8). Această grădină este o parte integrantă a creației și teodiceei religiilor avraamice, adesea fiind folosită pentru a explica originea Păcatului și greșelile omenirii”. (https://ro.wikipedia.org/wiki/Grădina_Edenului).

Deci armonie, pace și iubire. Ce își puteau dori mai mult primii oameni, care nu aveau nici măcar grija procreației. Trăiau fericiți, lipsiți de grijile zilei de mâine, mai ales că erau creați ”după chipul și asemănarea Creatorului”, deci înzestrați cu toate cele necesare evoluției lor spirituale.

Totul decurgea minunat, până în momentul în care Creatorul a observat intrarea lui Adam și al Evei într-o rutină ce nu era benefică evoluției lor. În acest moment intervenția fatidică a șarpelui face ca rutina să se clatine. Acesta o ”ispitește” pe Eva și implicit pe Adam, astfel că aceștia decid să nesocotească regula stabilită de Creator. Astfel intră în scenă existența ”Liberului arbitru”.

Hai să vedem de fapt de când există acest, uneori blamat, Liber arbitru. Păi Creatorul l-a făcut pe Adam și pe Eva prin propria decizie, deci putem spune că însuși Creatorul posedă un ”Liber arbitru”, din moment ce a decis și apoi a trecut la execuția noilor creații, așa încât Adam și Eva au fost creați ”după chipul și asemănarea Creatorului”, deci era evident că aceștia, încă din faza de creare posedau acest atribut, astfel că rolul șarpelui devine secundar. Era nevoie de ceva, sau cineva, care să pună în evidență existența acestui atribut. Săracul șarpe s-a pricopsit astfel cu titulatura de ”corupător” fără să aibă în intenție acest lucru. El fusese un simplu ”executant” al dispozițiilor Creatorului, care a dorit ca Adam și Eva să poată evolua. Un lucru fără îndoială interesant e că șarpele care a vorbit cu Eva nu e singura dată în Biblie când un animal vorbește. Prorocul Balaam a fost muștră de măgărița lui (vezi Numeri 22.21-35). Trebuie să ne aducem aminte faptul că, nu toate animalele pot vorbi, există ființe puternice (Dumnezeu, îngerii, Satan, demonii) care pot face minuni, inclusiv să le facă pe animale să vorbească. Majoritatea erudiților susțin că Satan a fost cel care în Grădina Edenului a vorbit prin șarpe, nu șarpele a vorbit de la sine. Prin urmare, relatarea din Geneza 3 nu sugerează că șerpii aveau un intelect care le permitea să vorbească coerent.

Și totuși, de ce Adam și Eva nu au considerat ciudat faptul că un animal vorbea cu ei? E puțin probabil ca Adam și Eva să fi avut aceeași perspectivă pe care o avem noi cu privire la animale. În vremea noastră, știm, din experiență, că animalele nu sunt capabile să vorbească la același nivel ca oamenii. Adam și Eva nu au avut copilărie, nici alți oameni în preajmă de la care să învețe. Având în vedere că probabil erau în viață de doar câteva zile, nu e de neconceput să fi crezut că cel puțin unele dintre animale pot vorbi. De asemenea, e posibil ca acesta să nu fi fost primul animal vorbitor pe care l-au întâlnit. Poate că Satan sau chiar Dumnezeu însuși să mai fi folosit înainte animalele ca

să comunice cu ei. Sunt foarte puține detalii oferite în relatare și mare parte rămâne speculațiilor și presupunerilor.

În cele din urmă, nu e lipsit de logică faptul că Eva i-a răspuns șarpelui. La urma urmei, șarpele vorbea în mod evident într-o limbă pe care ea o înțelegea și îi adresa întrebări inteligibile. De asemenea, e posibil că Adam era alături și putea verifica că nu avea închipuiri. Nu faptul că șarpele vorbea trebuia să-i alarmeze, ci faptul că îi făcea să se îndoiască de poruncile lui Dumnezeu (Geneza 3.1), că Îl contrazicea pe Dumnezeu (Geneza 3.4) și punea la îndoială motivele lui Dumnezeu (Geneza 3.5). Acestea ar fi trebuit să fie un motiv suficient pentru care atât Eva, cât și Adam să înceteze să mai vorbească cu șarpele. (<https://www.gotquestions.org/Romana/sarpele-vorbitor.html>)

Ei bine, a sosit momentul în care să se trezească Liberul lor arbitru și să ia o decizie care să îi coste, în final, părăsirea Edenului. Unii spun că a fost o decizie greșită, alții spun că acest lucru le-a dat posibilitatea de a se dezvolta spiritual, de a lua contact cu lumea materială cu toate plusurile și minusurile ei, cert e un lucru, de atunci a început omul să evolueze. E drept că ritmul evoluției e diferit, de la individ la individ, dar vorbim de evoluție, spre deosebire de hinduism în care există și posibilitatea de involuție. Oricum ar fi considerat acest drum, cel care decide sensul evoluției este: "Liberul arbitru", acesta fiind de fapt cel care evoluează odată cu noi.

O vorbă din popor spune: "Dumnezeu dă, dar nu îți bagă și în traistă". Ei bine, așa este. Am primit un "dar" divin, "Liberul arbitru", acum e rândul nostru să îl folosim cât mai judicios posibil în scopul de a evolua spiritual, iar scopul acestei evoluții este de a învăța să trăim în armonie cu noi și cu toată creația.

"Evoluția" Liberului nostru arbitru

Am ajuns, deci, la concluzia că a decide să îți manifesti, într-un fel sau altul, o acțiune, aceasta este un rezultat al existenței și a utilizării propriului "Liber arbitru".

Dar să vedem dacă acesta este o componentă fixă sau e și ea în continuă evoluție. Evoluția Liberului arbitru este dependentă de nivelul spiritual la care ne găsim la un moment dat.

Să luăm spre exemplu un hoț. La un moment dat, el decide să fure portofelul unei doamne bătrâne, pe stradă. Decizia e luată în urma hotărârii Liberului său arbitru, care decide că e un mod simplu de a "câștiga" bani. Deci Liberul arbitru decide că e corect să facă lucrul acesta, în loc să muncească undeva. Decizia fiind luată, omul nostru trece la acțiune. El nu se gândește că poate biata femeie avea toți banii în acel portofel și mergea să își cumpere un pic de mâncare. Timpul trece și "hoțul" nostru mai fură un portofel, mai fură de prin magazine ... și viața merge înainte. Într-o zi, unui om i se face milă de bietul hoț și îi oferă un loc de muncă. Aici apare o dilemă existențială pentru bietul hoț. Ce să facă? Să continue cu viața de până acum, sau să accepte locul de muncă. Ei bine, aici intervine Liberul arbitru. Dacă refuză locul de muncă și continuă cu hoția înseamnă să rămână în "confortul" cunoscut, dacă acceptă locul de muncă, înseamnă să înceapă o viață nouă, necunoscută lui. Și atunci cine va trebui să ia decizia? Păi doar el, prin Liberul său arbitru. Acesta va trebui să aleagă, spiritual vorbind, între o stagnare evolutivă și un salt evolutiv.

Această dilemă a avut-o și Adam, să asculte de Eva sau de Creator? Dar nu suntem singurii care posedăm acest dar, nu, și animalele sunt supuse aceluiași dileme existențiale, căci și ele au venit în lumea materială tot pentru evoluție. Darwin, la nivelul cunoașterii din acel moment, a intuit faptul că totul este într-o evoluție perpetuă, deci chiar și omul are un strămoș. Nu vreau să creez o polemică între "Creaționism" și "Darwinism", departe de mine gândul acesta. E totuși interesant să ne oprim câteva clipe la această dispută, asta pentru a încerca să demonstrăm "Evoluția Liberului Arbitru".

Religia a apărut într-o perioadă dominată de controlul zeilor asupra oamenilor. Deci era necesar ca religia să găsească o explicație a apariției omului, astfel încât să creeze o dominare a Creatorului asupra celorlalți zei. Și cum era cel mai simplu să o facă, decât să îi atribuie acestuia "întâietatea". Așa a apărut Adam, Eva, șarpele, etc., așa a apărut "Liberul arbitru" de care Adam s-a folosit atunci când a ales între spusele Evei și porunca Creatorului.

Dar să ne întoarcem la Darwin. El a observat corect faptul că evoluția speciilor există ca principiu, dar a omis, prin necunoaștere, faptul că trecerea de la o specie la alta include o pauză, nesesizabilă în lumea materială, pauză în care specia candidată la evoluție se întoarce în "Laboratorul Creatorului" și primește o nouă "Fișă a Postului" corespunzătoare noii specii în devenire. Cu această ocazie i se schimbă și fizionomia, în așa fel încât să fie adaptată continuării evoluției ca membru al unei noi specii. Cu această ocazie i se "updatează" și conținutul Liberului Arbitru.

Dar pentru a înțelege mai bine semnificația Liberului arbitru, să încercăm să analizăm conceptul Liberului arbitru la animale, și vom descoperii astfel că acest dar divin este apanajul tuturor speciilor.

Să vedem pentru început ce părere are Helen Steward despre animale, în articolul „Do Animals Have Free Will?”, în The Philosophers' Magazine, nr. 68, 2015, pp. 43-48.

Printre altele, Helen susține că și animalele au un liber arbitru, deoarece fără un asemenea instrument nu ar putea evolua, căci tot Universul este într-o continuă evoluție, indiferent de specie.

Au animalele Liber-arbitru? Majoritatea oamenilor ar fi de acord, probabil, că răspunsul la această întrebare este un "nu" cât se poate de răspicat. Tradițional vorbind, conceptul de Liber-arbitru este legat de lucruri precum capacitatea noastră de a ne alege valorile, viața pe care vrem să o avem, genul de oameni care vrem să fim etc. și pare evident că niciun animal non-uman nu duce o viață care să justifice atribuirea unor asemenea puteri. Însă, cu toate astea, atunci când ne gândim la Liberul-arbitru, este esențial să luăm în considerație capacitățile animalelor. Chiar dacă despre ele nu se poate spune că au un Liber-arbitru dezvoltat complet, diversele puteri ale animalelor oferă un fel de fundament esențial pentru liberul-arbitru, pe care filosofii, care se axează exclusiv asupra fenomenului uman, riscă să-l ignore mai întotdeauna. Iar aceste capacități mai simple sunt îndeajuns de interesante pentru a ridica ele însele numeroase probleme filosofice; într-adevăr, aș spune că ele însele pot pune cea mai discutată problemă din această zonă a filosofiei. Pentru că, din punctul meu de vedere, ele sunt greu de împăcat cu anumite concepții despre universul în care trăim – ceea ce s-ar putea numi concepții mecaniciste sau deterministe despre acest univers. Devine, astfel, foarte util și important să ne gândim la aceste capacități mai simple dintr-o perspectivă filosofică. În loc să ne întrebăm, așa cum fac adesea filosofii, dacă Liberul-arbitru este compatibil cu determinismul, ar trebui mai întâi să ne întrebăm dacă aceste puteri mai simple, care constituie ceea ce unii filosofi numesc „capabilitate animală”, sunt compatibile cu el. Și nu este exclus, putem presupune, că răspunsul la această întrebare să fie tot "nu", ceea ce ar pune într-o lumină nouă și interesantă, diferită, dezbateră despre Liberul-arbitru.

Ce vreau să spun prin "capabilitate animală"? Primul pas în definirea acestui concept ar fi să spunem că animalul este ceva care poate acționa. Ceea ce nu ar fi totuși foarte clar, pentru că am ajunge, pur și simplu, la întrebarea ce înseamnă a putea acționa.

Folosim uneori conceptul de acțiune într-un sens foarte general – putem să vorbim, de exemplu, despre acțiunea lucrurilor neanimate, cum ar fi vântul sau undele radio, sau despre acțiunea unui agent chimic, precum oxigenul sau apa, asupra unui material ca fierul, atunci când ruginește. Prin urmare, s-ar părea că aproape orice lucru poate fi considerat "capabil" de o anumită formă de acțiune, pentru că aproape toate lucrurile pot acționa – adică aproape toate lucrurile pot avea un impact cauzal, într-un fel sau altul, asupra altora, în condiții propice. Însă, în privința conceptului de acțiune care ne interesează aici, nici despre vânt, nici despre undele radio, nici despre oxigen, și nici despre apă nu s-ar putea spune că are puterea de a acționa. De ce?

Ei bine, dacă ne gândim la ce se întâmplă atunci când ruginește fierul, de pildă, am putea spune că oxigenul și apa pot acționa asupra fierului. Dar am putea să spunem, cu siguranță la fel de bine, că fierul este cel care acționează asupra oxigenului și a apei. Nu este ușor să ne dăm seama, în general, care dintre aceste lucruri acționează în detrimentul celuilalt, dacă ne gândim bine la procesul care are loc. Este, pur și simplu, vorba despre întâlnirea dintre elemente și compuși diferiți, în urma căreia se întâmplă ceva. Însă niciunul dintre reactivii implicați nu pare, în realitate, mai activ decât ceilalți. Distincția dintre activitate și pasivitate este greu de susținut când vorbim despre agenți cu adevărat neanimați, iar asta se întâmplă, din punctul meu de vedere, din cauza faptului că discuția despre capabilitate aplicată la sfera lucrurilor neanimat este o extensie a conceptului care derivă și ține, în primul rând, de modul în care conceptualizăm lumea animată. Am împrumutat ideea fundamentală de acțiune, care se aplică, în primul rând, la animale, pentru a descrie aspectele mai dinamice ale naturii neanimat. Însă inevitabilitatea cu care apar aceste interacțiuni în natura neanimată îi răpește conceptului de acțiune aplicarea strictă și literală în lumea neanimată. Nu este ca și cum, atunci când oxigenul și apa fac fierul să ruginească, ne gândim că oxigenul sau apa ar putea face altceva decât fac, de fapt. Aducem laolaltă fierul, oxigenul și apa, iar procesul de ruginire are loc de la sine – este inevitabil. Oxigenul și apa au puterea de a face fierul să ruginească, însă nu este o putere pe care acestea o pot exercita propriu-zis, tocmai pentru că nu este o putere pe care pot evita să o exercite. Am putea spune, dacă vrem, că entitățile și lucrurile ne animate își pot manifesta puterile, dar nu le pot exclude voit. Ceea ce înseamnă, din punctul meu de vedere, că de fapt nu pot fi agenți.

Filosoful medieval Duns Scotus a distins între ceea ce el a numit puteri unidireționale și puteri bidireționale, iar această distincție ne ajută să explicăm concepția despre capabilitate care conduce la acest verdict. Multe lucruri au puteri unidireționale. Sulfatul de cupru are puterea de a se dizolva în apă, mașina mea are puterea de a atinge 100 km/h în anumite condiții, plantele verzi au puterea de a face fotosinteză la lumină naturală. Însă toate acestea sunt doar puteri unidireționale, pentru că, în condițiile propice, sulfatul de cupru nu poate să nu se dizolve în apă, mașina mea nu poate să nu atingă 100 km/h, iar plantele verzi nu pot să nu facă fotosinteză.

Pe de altă parte, în gândirea noastră obișnuită pare că atribuim anumitor lucruri din lumea asta un alt tip de putere – puterea de a face ceva sau nu, acel tip de putere pe care medievalii o numeau putere bidirețională. De exemplu, eu am, în acest moment, puterea de a ridica mâna. Aș putea să o fac. Însă am și puterea de a nu o face. De mine depinde dacă mâna mea o va lua sau nu în sus în secunda următoare. Fiecare dintre aceste lucruri pare a-mi sta în putere chiar în acest moment – să acționez sau să mă abțin de la a acționa. Astfel, în această privință, eu nu par a fi complet determinat de circumstanțele în care mă găsesc. De asemenea, ceea ce fac, pare a depinde de mine și de alegerea de a-mi exercita sau nu puterea de a acționa, iar asta conferă distincției dintre activitate și pasivitate un punct de sprijin solid. Sunt activ, dar aerul pe care îl disloc atunci când ridic mâna este pasiv pentru că eu, și nu aerul, sunt adevărata sursă a mișcării, ceea ce o provoacă. Ceea ce nu ține doar de faptul că sursa mișcării este în interiorul corpului meu. Este o problemă care ține de faptul că ceea ce se întâmplă depinde de mine, aceasta fiind o idee de o importanță crucială în schema noastră conceptuală, ideea unei entități care are puterea de a face lucrurile să decurgă într-un fel sau altul, chiar și lăsând la o parte condițiile în care se găsește, iar conceptul de capabilitate pe care vreau să îl folosesc este strâns legat de această idee a unei puteri bidireționale, puterea de a face sau nu ceva. Numai acele lucruri care dețin puteri bidireționale pot fi considerate agenți, în viziunea mea.

Voi face referire imediat la o provocare majoră care poate fi legată de conceptul de capabilitate pe care am încercat să-l descriu cât mai coerent posibil. Dar, presupunând deocamdată că am accepta că distincția între puterea uni- și cea bidirețională este legitimă și interesantă, apare o întrebare evidentă. Am plasat, până acum, plantele și lucrurile neanimat în categoria non-agenților. Am plasat ființele umane în categoria agenților. Însă cum rămâne cu animalele non-umane? Ele unde ar trebui încadrate? Au ele puteri bidireționale?

Un mod foarte familiar de a gândi natura animală ne-ar face să răspundem "nu" la această întrebare. În istoria filosofiei avem o tradiție îndelungată în a ne distinge de animale, în a încerca să demonstrăm că suntem mai nobili, sau mai buni, sau mai importanți decât acestea într-o privință fundamentală. În doctrina creștină a existat mereu ideea că ființele umane sunt cele mai apropiate de Dumnezeu, fiind create, de fapt, după chipul și asemănarea lui, iar în secolul al XVII-lea, Descartes a conferit acestei perspective creștine un fundament metafizic, subliniind că ființele umane trebuie distinse complet de celelalte animale pentru că numai oamenii au suflet. În "Pasiunile sufletului", Descartes sublinia că toate mișcărilor animalelor pot fi explicate prin principii pur mecanice.

De vreme ce știința imită natura și oamenii pot face tot felul de mașini care se mișcă fără să gândească, pare rațional să spunem că natura realizează mașini mult mai frumoase decât cele artificiale. Aceste mașini naturale ar fi tocmai animalele.

La fel ca mulți alți gânditori din secolul al XVII-lea, Descartes era foarte impresionat de inovațiile tehnologice ale epocii sale, mai ales de obiectele mecanice. Deosebit de uimit pare să fi fost de o statuie a lui Neptun – pe care o menționează în mai multe scrieri – care pășea înainte și agita amenințător un trident în fața celor care se apropiau de el călcând, fără să știe, pe un buton. În mod firesc, s-a gândit, asemeni multor alora din secolul al XVII-lea, că animalele ar putea fi puse în mișcare de un fel de mecanism biologic – și că, prin urmare, nu este nevoie de puteri cu adevărat psihice pentru a explica funcționarea lor. Însă interesant aici este faptul că această gândire filosofică de secol XVII despre animalele non-umane ca tip de mecanism biologic a durat, în unele grupuri, cu schimbări nesemnificative, până în secolul XXI. Singura schimbare cu adevărat majoră care a avut loc în ortodoxia filosofică este tocmai ideea că noi, ființele umane, nu mai beneficiem de statutul privilegiat pe care îl sublinia Descartes, întrucât foarte puțini filosofi occidentali mai acceptă astăzi existența unei entități imateriale numite „suflet”. Și, ca urmare, mulți au susținut că, în esență, concepția mecanică a lui Descartes despre animalitate trebuie extinsă și la ființele umane. La fel ca celelalte animale, și noi ar trebui să fim gândiți ca mecanisme complexe, în care interacțiunea părților este suficientă pentru a explica funcționarea întregului.

Unii dintre aceia care îmbrățișează perspectiva mecanică ar argumenta că distincția pe care am încercat să o tragem între agenții adevărați, care au puteri bidirecționale, pe de o parte, și non-agenți, posesori mai mult de puteri unidirecționale, ar deveni redundantă în urma progresului științei moderne. Astăzi știm, s-ar putea spune, că propriile noastre acțiuni sunt produse de impulsuri nervoase, produse și ele, la rândul lor, de alte impulsuri nervoase sau de schimbări în concentrațiile diverselor substanțe chimice din creier sau de evenimente psihologice similare. Iar aceste schimbări, care au loc în interiorul nostru și care determină acțiunile noastre, sunt doar rezultatul puterilor unidirecționale ale substanțelor și celulelor.

Și, astfel, s-ar putea spune că oamenii nu au cu adevărat puteri bidirecționale, că asta nu este decât o iluzie, așa cum este și faptul că eu aș avea puterea, după cum spuneam mai sus, de a ridica mâna, dar și de a nu o ridica. Dacă nu o ridic, se poate afirma, asta nu înseamnă altceva, decât că condițiile cauzale necesare pentru a ridica mâna nu existau, în prealabil, în creier. Dacă condițiile premergătoare rămân neschimbate, ar spune acești oameni, nu înseamnă deloc că oricare dintre aceste lucruri s-ar putea întâmpla. Din această perspectivă, așadar, realitatea este că nu există, în fond, niciun fel de distincție ca cea dintre agent și non-agent pe care am încercat să o descriu. Mai degrabă, întregul univers, inclusiv umanitatea însăși, ar fi, practic, un mecanism enorm, iar distincția agent/non-agent fie ar fi nefondată, fie ar trebui descrisă altfel, de exemplu, făcând diferența între cauzele deterministe ale acțiunilor și cauzele deterministe ale altor tipuri de evenimente, eventual spunând despre acestea din urmă că sunt cauze „mentale”, și sperând că asta o să rezolve situația. Din diverse motive, nu pot face asta, nu se poate.

Alți filosofi, desigur, s-au opus acestei perspective mecaniciste, convingși fiind că este greșită, pentru că lor li se pare atât de evident că avem puteri bidirecționale, că eu pot, de pildă, chiar acum, chiar și în condițiile actuale, să ridic mâna și, la fel de bine, să nu o ridic. Pentru ei, pare pur și simplu ridicol

să negăm că suntem agenți în acest sens tare și definitiv. Ei sunt susținătorii a ceea ce se numește Liber-arbitru libertarian. Însă, în ansamblu, nu au fost dispuși să ia în considerație că orice alt animal în afară de cele umane ar putea avea această capacitate specială. Numai oamenilor li s-a acordat, în general, statutul de entități cu Liber-arbitru, chiar și de către filosofii care subliniau că ideea de Liber-arbitru este pur și simplu o imensă greșeală.

Aceste două tabere – hai să le spunem mecaniciști și liber-arbitriști, doar pentru a le pune niște nume, reprezintă astăzi două dintre principalele poziții pe care filosofii tind să le adopte în privința metafizicii agentivității. Ori fiecare agentivitate trebuie considerată o varietate specială de mecanism cauzal determinist, ori, oamenii sunt o excepție specială de la comportamentul normal al lumii naturale. Însă, cu siguranță, niciuna dintre aceste poziții nu ne poate încânta. Pe de o parte, mecaniciștii par a ne prezenta o concepție profund non-intuitivă despre noi înșine ca și creaturi complet dependente de reacțiile electrice și chimice din organismul nostru, ceea ce, aparent, e ca și cum ar fi nevoie de revizuirii radicale ale perspectivei noastre cotidiene asupra lumii. Această concepție despre locul nostru în realitate pare că ne transformă în simple terenuri de joacă pentru reacțiile chimice și electrice, și ele determinate, la rândul lor, de reacții de același tip. Liber-arbitriștii, pe de altă parte, par a susține în continuare vechile diferențe carteziene dintre noi înșine și absolut toate celelalte lucruri din natură – ceea ce, în epoca postdarwinistă, nu este ușor de înghițit. Ce vreau eu să spun, prin urmare, este că avem nevoie de o alternativă la ambele gândiri. Iar soluția pentru a găsi un răspuns se află în problema pe care am ridicat-o mai sus – mai exact, este vorba despre locul pe care îl ocupă animalele non-umane în acest tablou.

Devine mult mai ușor să acceptăm existența acestui fenomen interesant, pe care îl numesc agentivitate, odată ce admitem că aceasta ar putea fi mult mai răspândită decât au crezut liber-arbitriștii și că este apanajul unui număr mare de animale non-umane, și nu doar al nostru. Devine mai ușor pentru că ideea nu mai pare un fel de pledoarie specială pentru specia umană. S-ar putea spune, mai degrabă, că dezvoltarea unei concepții puternice despre agentivitate constituie o recunoaștere serioasă a modului incontestabil special în care funcționează ceea ce pare a se regăsi într-o mare parte a lumii animale.

Vreau să spun că, la fel ca noi, multe animale au puteri bidirecționale. Ele tind, firește, să facă anumite lucruri din instinct (ca și noi), dar asta nu ne împiedică în niciun fel să acceptăm că au puteri bidirecționale. Instinctele domină animalele, așa cum ne domină și pe noi, în sens larg, impunând o serie specifică de obiective, scopuri și comportamente, dar lăsând adesea în seama animalului însuși să hotărască multe dintre detaliile precise privind spațiul, momentul și modul în care aceste obiective vor fi atinse. Animalele mai complexe au libertăți mai mari în această privință decât cele mai puțin complexe. Un câine, de pildă, poate hotărî dacă să urineze acum sau să se ducă, în schimb, după bățul care tocmai i-a fost aruncat; un păianjen, pe de altă parte, pare mult mai limitat. Însă, cu toate astea, chiar și păianjenul are capacitatea de a decide care este locul potrivit pentru a-și țese pânza, pe unde este mai bine să o ia pentru a ajunge undeva etc. De altfel, s-a dovedit că anumiți păianjeni au abilități remarcabile – există, de pildă, un studiu minunat, realizat de Stim Wilcox și Robert Jackson, bazat pe observații făcute în pădurile tropicale din nord-estul Australiei, care are în vedere un păianjen săritor, Portia. Acest păianjen vânează alți păianjeni, iar Wilcox și Jackson relatează cum, după ce a încercat fără succes să ademenească, prin diverse strategii, un alt păianjen să iasă din centrul pânzei sale, Portia se face nevăzut aproximativ o oră, pentru a reapărea, în cele din urmă, pe protuberanța unei stânci aflate mult deasupra pânzei păianjenului pe care îl vânează. După aceea, se lasă în jos pe un fir pentru a-și consuma prada. Remarcabil la acest studiu al comportamentului păianjenului Portia este potențialul de a planifica, conștiința lui spațio-temporală, menținerea intenției pe o perioadă îndelungată, chiar și în absența percepției continue a obiectului dorit. Sigur că obiectivul general al păianjenului Portia – de a captura și a mânca păianjeni – este un dat instinctiv; însă la fel de sigur, așa spune, este că mijloacele de a atinge acest obiectiv într-o situație anume sunt stabilite de Portia, pe loc, într-o manieră care ține cont de posibilitățile pe care le oferă mediul în care se găsește.

Prin urmare, agentivitatea nu trebuie considerată nici o iluzie, nici apanajul unei singure specii. Mai degrabă, ea este o putere care caracterizează entitățile biologice cu un anumit grad și tip de complexitate, o inovație evoluționistă de o extraordinară importanță, care se dezvoltă pe măsură ce ființele ajung să aibă o serie de obiective complexe și uneori concurente. Aceste ființe ar putea avea nevoie să folosească informații dobândite prin percepție, din diverse surse, pentru a rezolva probleme la care nu există neapărat o cea mai bună soluție, legate de modul în care trebuie să se organizeze și să își direcționeze eforturile în spațiu și în timp pentru a-și atinge scopurile. Puterile agentive sunt modalitatea prin care natura rezolvă aceste probleme; și trebuie să le înțelegem, pe ele și metafizica pe care o reclamă, înainte să putem spera măcar că vom afla răspunsul la întrebarea dacă noi, oamenii, avem sau nu Liber-arbitru.

În concluzie, nu suntem singurii posesori ai acestui atribut, atribut care evoluează odată cu evoluția ființelor atât umane, cât și non-umane, deci o decizie luată la un anumit moment, la un alt moment ar putea fi alta. Acesta e "jocul" evoluției.

Liberul arbitru "mistrie" a evoluției noastre

Să ne amintim de Meșterul Manole. Pentru a o zidi pe biata Ana, legenda spune că acesta a avut nevoie de trei elemente: de Ana, de decizia de a pune capăt situației disperate de a reconstrui zidul care se dărâma noaptea și ... de o "mistrie". Ana era soția lui, așa că prima condiție era îndeplinită, de mistrie nu ducea lipsă, așa că singura lui problemă era: "decizia de a pune capăt situației disperate de a reconstrui ceea ce se dărâma noaptea".

Aici apare dilema, de soție nu ducea lipsă, mistrie avea în dotare, deci ... ce îi lipsea? Decizia de a își sacrifica propria soție, sau pe ce cea a unuia din colaboratorii săi.

Aici intervine "Liberul arbitru". Putea din capul locului să își excludă propria soție, putea să aleagă o altă formă de sacrificiu, sau, tot așa de bine, putea să considere situația ca pe o consecință a sorții și să se apuce de altă lucrare.

Deci bietul Manole se află în fața unei dileme existențiale. Aici intervine "agentivitatea" de care vorbeam mai sus. Ce face bietul Manole? Analizează situația și decide ca prima soție care vine să aducă mâncare să fie sacrificială. Ghinion, cum spune sasu, Ana, harnică și iubitoare, se grăbește să aducă de mâncare soțului. În această situație bietul Manole avea două posibilități: să renunțe la "sacrificiu" sau să purceadă la zidirea Anei. Cine putea decide varianta? Evident că numai Manole, prin Liberul său arbitru.

Și uite așa constatăm că nu diverse reacții chimice din creierul nostru a decis zidirea Anei, ci tocmai atributul avut în dotare, Liberul arbitru, atribut care este de fapt "mistria" care contribuie la evoluția noastră.

Nimic din tot ce facem nu poate fi separat de Liberul nostru arbitru, deoarece el este cel care la un moment dat decide o acțiune a noastră. De remarcat e faptul că nu întotdeauna decizia noastră e cea care ne e benefică, dar ea e direct în concordanță cu nivelul evolutiv la care ne aflăm în acel moment.

Să vă povestesc o întâmplare la care eu am fost protagonist, întâmplare care m-a marcat la acel moment, și care mi-a schimbat optica raportată la existența și gradul de evoluție al Liberului arbitru. Era în 2017. Eram deci pe Camino Francez, singur, pe jos și cu rucsacul în spate. Eram pentru prima dată pe Camino și aveam de străbătut 985 km, distracție nu glumă. Erau mulți pelerini printre care erau și preoți catolici pelerini. Aceștia țineau slujbe scurte, un fel de împărtășanie la ortodocși în biserici pe lângă care treceau. La sfârșitul slujbelor preotul dădea celor din biserică împărtășania.

Într-un orășel observ în fața mea un grup format din doi preoți pelerini și o damă mergând hotărâți în susul străzii. Bănuiesc că merg la o biserică și mă iau după ei. Într-adevăr, intru într-o biserică, cei doi preoți se costumează și încep slujba. În biserică erau 4 persoane, eu, dama care îi însoțea și o altă pereche de pelerini. Preotul mai în vârstă începe slujba în poloneză. Perechea de pelerini se ridică și pleacă, așa că rămân doar eu și cu dama respectivă. Se termină slujba și se trece la împărțirea rondelor clasice la catolici. Merge dama, i se dă rondeaua și merg și eu. Preotul mai bătrân refuză să îmi dea și mie rondeaua. Încep să vociferez în gura mare în biserică. Preotul continuă să îmi refuze împărțășania pe motiv ca nu sunt de rit romano-catolic. Se îmbracă din nou ca pelerini și pornim spre oraș. Ei în față cu doamna respectivă, eu în spate strigând măscări și amenințându-i că îi voi reclama la Papă, etc., etc. Cred că era caraghioasă scena pentru cei pe lângă care treceam. Preotul bătrân se tot întorcea spre mine spunând: I don't understand english. Eu continuam să strig după ei măscări destul de "dure" pentru un creștin. La un moment dat ei intră într-un magazin, și eu mă văd nevoit să îmi continui drumul. Trec cam 3 zile și întâlnesc din nou grupul de polonezi. La vederea lor mi se urcă din nou sângele la cap. Decid (Liberul meu arbitru) să îi ignor, așa că trec pe lângă ei și întorc capul, în semn de dispreț. Fac cam 10 pași și același Liber arbitru îmi spune că greșesc că i-am ignorat, mă întorc și îmi cer scuze pentru episodul cu măscările. Atunci preotul care refuzase să îmi dea rondeaua, care între timp "învățase" engleza, bagă mâna în rucsac și scoate o brioșă și mi-o oferă. La început o refuz politicos, dar în urma insistențelor o iau, ne urăm Buen Camino și ne despărțim prieteni.

Să vedem care e învățătura pe care am tras-o. Liberul arbitru al preotului l-a îndemnat să îmi refuze împărțășania, dar după câteva zile, același Liber arbitru, care între timp învățase ceva din pățania noastră, decide să îmi ofere o recompensă, brioșa.

Vedeți, dacă am fi conștienți că nimeni nu ne vrea răul, că fiecare face la un moment dat atât cât îi permite nivelul lui de evoluție specific aceluia moment, atunci am trăi într-o armonie similară cu cea pe care a pierdut-o Adam după ce s-a luat după Eva și a mușcat din mărul buclucaș.

Vedeți, Liberul nostru arbitru învață el însuși din deciziile luate de el anterior.

Poate că exemplul anterior nu are legătură cu faptul că Liberul arbitru este o "mistrie" în evoluția noastră, nici de cum. Preotul a învățat că toți suntem egali în fața lui Dumnezeu, iar eu ... am învățat că fiecare dintre noi, atunci când luăm o decizie suntem limitați de nivelul evolutiv în care ne aflăm în respectivul moment. Un lucru pe care astăzi am decis să îl facem într-un anumit mod, cu siguranță că mâine nu vom mai decide să îl facem la fel.

Ce ne spune asta: avem un Liber arbitru care evoluează odată cu noi, vorba zicalei: "învățăm din propriile greșeli".

Predestinare sau Liber arbitru?

Liberul arbitru înseamnă deci că tu ești cel care ia hotărârea de a urma un anumit drum într-un anumit moment al vieții. Da, există fără îndoială un Liber arbitru pe care îl activăm într-o situație decizională. Și totuși, câteodată alegi să nu vezi viața în acest fel. Și alegerea punctului de vedere face parte tot din Liberul tău arbitru! Protejându-te singur în spatele unei armuri de „victimă”, pretinzi că opțiunile tale neglijente au fost fără cauză, în ceea ce te privește. Astfel, încetezi să mai simți rana produsă de înțepătura săgeții care sângerează în urma deciziilor pe care le-ai luat. Încă o dată, o focalizare pe aspectele exterioare slăbește puterea de a elimina aceste opțiuni greșite. Este nevoie doar de o focalizare lăuntrică pentru a întrerupe o situație care se îndepărtează de direcția iubirii.

Nu există „băieți răi” printre noi, ci doar alegeri greșite. Nu spun că există doar decizii absolut corecte sau greșite, pentru că cine dintre noi ar putea judeca o asemenea cauzalitate? Totuși, există alegeri din iubire și alegeri din teamă. Iar cele din urmă vor crea mereu suferință, în timp ce primele vor aduna mereu pacea în deplină conștiință.

Vezi atunci de ce este o alegere greșită să crezi că există printre noi alții care sunt responsabili pentru deciziile noastre greșite? Un asemenea punct de vedere se sprijină pe multe temeri și, prin urmare, generează suferință și descurajare. Pentru că de ce ar mai trebui să încerci ceva, dacă ești doar o victimă a circumstanțelor exterioare și a oamenilor ”răi”?

Ia în schimb în considerare avantajul libertății depline. Tu, care ai o putere neegalată de nimeni altcineva, nu ai putea fi mai lipsit de putere decât este Dumnezeu? Voința ta nu s-a despărțit niciodată de Creator și, prin urmare, este perfect aliniată voinței Lui.

„Legea Liberului Arbitru” nu este nimic altceva decât o „temă”, nu o lege. Cuvântul lege implică faptul că poate fi încălcată. Totuși, nu este cazul aici. Liberul arbitru nu poate fi niciodată împiedicat sau încălcat, pentru că rezidă chiar din natura prin care am fost creați. Nimic din ce a fost creat nu poate fi desfăcut.

Vedeți de ce Liberul arbitru este ”mobilul” evoluției noastre. Să ne amintim de bietul Adam, dacă acesta nu s-ar fi lăsat ”ademenit” de șarpe, acesta nu ar putea ”supraviețui” vremurilor actuale, deoarece Liberul lui arbitru ar fi rămas într-o fază rudimentară, suficientă doar pentru traiul în grădina Edenului.

Procesul înțelegerii semnificației fiecărei propoziții pe care o citești implică, în principiu, Liberul tău arbitru. De exemplu, citești aceste rânduri pentru că tu ești liber să interpretezi cuvintele acestea în mii de feluri.

Planul pe care Dumnezeu îl are pentru noi nu este de fapt niciun plan, este o realitate prescrisă, la care nu există nicio alternativă, este un plan de evoluție spirituală pe care noi înșine am scris scenariul. Înainte de încarnare am decis singuri nivelul spiritual la care dorim să ajungem. Pentru a putea duce la bun sfârșit această sarcină auto asumată, am venit și cu sculele necesare, am venit cu Liberul arbitru, instrument pe care l-am preluat de la încarnarea anterioară. Așa se explică de ce la naștere Liberul nostru arbitru nu este similar cu cel al lui Adam. Dacă ar fi așa, ar fi un dezastru și o stagnare evolutivă permanentă. Oricum, în fiecare moment al existenței noastre în lumea materială, Creatorul veghează ca Liberul arbitru să ”slujească” evoluției noastre.

Binecuvântarea Creatorului pătrunde întotdeauna toate creațiile, iar nenorocirea există doar din cauza uitării. Ne aflăm deja în mijlocul acestei realități și nu este nevoie să o mai căutăm nicio clipă. Voința și binecuvântarea lui Dumnezeu sunt stabilite, fără posibilitatea de schimbare, iar Liberul nostru arbitru există doar în capacitatea noastră de a alege între această binecuvântare și o realitate diferită, pe care o credem noi la un moment dat. De remarcat e faptul că orice decizie a noastră nu poate să ne devieze total de la drumul ales de noi acolo sus. Poate să ne amâne o reușită, dar finalul va fi același.

Legea Liberului arbitru

Ca orice element evolutiv, și Liberul arbitru este guvernat de o Lege a Liberului arbitru.

Dacă-i spui unui copil ”nu pune mâna la priză”, ce credeți că face copilul? Devine obsedat să pună mâna la priză și nu se lasă până când nu face lucrul acela interzis. Nu doar copiii au această reacție automată la interdicție, ci toți oamenii, indiferent de vârstă, de statutul lor, de nivelul de

educație, de cultura etc. Chiar dacă credem că ne-am sustras hachițelor copilăriei și nu mai reacționăm prin "nu", încăpățânat la ceea ce ni se impune sau ni se interzice, o lege a existenței, a energiei, a mișcării, o lege a vieții, *legea Liberului arbitru*, ne sfidează logica, rațiunea și sentimentele până acolo unde, fie și inconștient, ne opunem restricționării proprii noastre libertăți de alegere. În copilărie, în adolescență, la vârsta adultă sau la bătrânețe, în familie, la școală sau în interiorul sistemelor sociale, încălcarea libertății de alegere are drept consecință automată "constrângerea". Încălcarea Liberului arbitru nu presupune o constrângere cu sens unic, nu are efecte doar asupra celui constrâns, ci se transformă în constrângere ce se resimte automat asupra celui ce constrânge. Legea Liberului arbitru este sfântă și, din pricina repetatelor ei încălcări, a neînțelegerii faptului că funcționează automat, chiar dincolo de conștiința noastră, există atât de multă suferință, atât de mult conflict, război și ură în lumea noastră. Forța atrage o forță cel puțin egală care-o echilibrează, iar cel ce constrânge, sfârșește prin a fi constrâns cu o forță cel puțin egală și asta pentru că propria conștiință "știe" când încălcăm libertatea altuia. De aceea, oricând ne constrânge ceva sau cineva, oricând ne simțim obligați să facem, să spunem, or să trăim anumite situații dificile, nedorite trebuie să ne punem întrebarea dacă nu cumva noi înșine am atacat libertatea de alegere a cuiva. Ceea ce numim "obligație", "constrângere", "impunere", irită, enervează, dezechilibrează și duce la conflict, dar toate aceste stări nu sunt o cauză, ci o consecință a nerespectării libertății de alegere și a incapacității noastre de a ne armoniza cu alegerile celorlalți.

Dacă o femeie își dorește să aibă un copil, iar bărbatul spune "nu" avem imaginea precisă și exactă a "constrângerii cu dublu sens", a stării de rău, care-i învăluie pe cei doi. Nu are importanță cine a fost primul care a constrâns, constrângerea în sine creează stări diferite de conștiință, percepții diferite, dorințe și nevoi diferite, iar aceste trăiri lăuntrice despart, dezintegrează, diferențiază și separă.

Starea de armonie a conștiinței s-ar putea obține doar în clipa în care unul măcar înțelege libertatea celuilalt. Cel ce îl eliberează pe celălalt devine liber cu adevărat. Fără a îl elibera pe celălalt, noi nu ne putem bucura de propria libertate. De ce? Pe baza propriei alegeri, pe baza propriului nostru Liber arbitru, ne trăim experiențele, ne conștientizăm pe noi înșine, ne asumăm responsabilitatea experiențelor vieții și ne înțelegem rolul în existență. Liberul arbitru este darul nostru divin, care ori de câte ori îl încălcăm în privința altuia, ori de câte ori nu suntem în stare să armonizăm ceea ce vrem noi cu ceea ce vrea și celălalt, intrăm în război și voința fiecăruia și sfârșește prin a fi umilită. Obținem ce vrem atunci când le permitem celorlalți să aleagă singuri ce vor, acesta este aspectul esențial al libertății spiritului omenesc, aspectul funcțional al experienței omenești și care, înțeles și aplicat, va face pentru noi mai mult decât o mie de acțiuni constrângătoare.

Post-scriptum

Tema abordată, chiar dacă pare aridă, este o temă plină de conținut și mai ales deosebit de actuală. De multe ori stau și mă gândesc la bietul Adam, ce "luptă" aprigă s-a dus în mintea lui atunci când suava Eva cu farmecul ei feminin l-a îndemnat să se înfrupte din mărul "păgubos". Cred că atunci a trebuit să ia decizia dură care i-a schimbat ulterior viața.

Pe de altă parte, cel puțin eu, îi sunt recunoscător lui Adam pentru această decizie, deoarece mi-a dat posibilitatea de a evolua. Poate nu toți realizăm importanța acestui "instrument" care este Liberul arbitru, instrument care este factorul determinant al evoluției noastre ca ființă umană.

"Din greșeli înveți" spune o zicală veche, și mai e o zicală care e la fel de adevărată: "Mai bine să îți pară rău de ce ai făcut, decât de ce nu ai făcut". Ei bine aceasta e esența și motorul evoluției

noastre. Vom lua decizii și din reușita sau nereușita acțiunii generată de decizia noastră vom învăța, iar data viitoare Liberul nostru arbitru nu va mai lua decizia care a dus la insucces.

Liberul arbitru e un dar divin și așa cum un creion tocit trebuie reascuțit, tot așa și Liberul arbitru trebuie dezvoltat și "actualizat" continuu.

Vă mulțumesc că m-ați ascultat.